

УДК 336.22:338.43

Писарчук О.В.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри бухгалтерського обліку
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця*

МІСЦЕ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

THE PLACE OF INTELLECTUAL CAPITAL IN THE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто актуальні проблеми функціонування та розвитку підприємств агропромислового комплексу. Визначено основні складники нематеріальних активів та інтелектуального капіталу сільськогосподарських підприємств. Детально розглянуто вплив кожного з видів активів на вартість аграрного підприємства. Запропоновано всі складові частини інтелектуального капіталу розглядати як об'єкти управління з метою підвищення ефективності їх використання. Розглянуто основні законодавчі зміни, які приводять до зростання диспропорцій між підприємствами агропромислового комплексу. Визначено зв'язок між таким типом змін та якістю інтелектуального капіталу сільськогосподарського підприємства.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, нематеріальні активи, аграрне підприємство, управління розвитком сільськогосподарського підприємства, впровадження змін.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены актуальные проблемы функционирования и развития предприятий агропромышленного комплекса. Определены основные составляющие нематериальных активов и интеллектуального капитала сельскохозяйственных предприятий. Детально рассмотрено влияние каждого из видов активов на стоимость аграрного предприятия. Предложено все составные интеллектуального капитала рассматривать в качестве объектов управления с целью повышения эффективности их использования. Рассмотрены основные законодательные изменения, которые приводят к росту диспропорций между предприятиями агропромышленного комплекса. Определена связь между таким типом изменений и качеством интеллектуального капитала сельскохозяйственного предприятия.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, нематериальные активы, аграрное предприятие, управление развитием сельскохозяйственного предприятия, внедрение изменений.

ANNOTATION

The article deals with actual problems of functioning and development of agro-industrial enterprises. The main components of intangible assets and intellectual capital in the context of agricultural enterprises. Detail The influence of each of the types of assets the value of the agricultural enterprise. It offers all the components of intellectual capital regarded as objects of management, to improve the efficiency of their use. The main legislative changes that lead to an increase in disparities between enterprises of agro-industrial complex. Determine the relationship between this type of change and the quality of the intellectual capital of the agricultural enterprise.

Keywords: intellectual capital, intangible assets, agricultural enterprise, development of agricultural enterprise management, implementation of changes.

Постановки проблеми. Сучасний стан розвитку економіко-політичного середовища країни характеризуються активними трансформаційними та інтеграційними процесами. У сучас-

них умовах гострої економіко-політичної кризи в Україні сталість функціонування кожного з секторів економіки є передумовою стабілізації економіки країни в цілому. Визначення Україною європейського вектора розвитку як пріоритетного для всіх сфер суспільства зумовлює необхідність впровадження всепоглинальних реформ в усіх галузях економіки країни. Високий рівень розвитку комунікаційних та інформаційних технологій, розширення глобалізаційних процесів у світовому економічному просторі зумовлює об'єктивну необхідність проведення трансформаційних перетворень у системі менеджменту вітчизняних підприємств. Активний розвиток інформаційної економіки або, як визначають деякі вчені [1; 2], економіки знань висуває більш жорсткі вимоги й до адміністративної ланки управлінського складу підприємств усіх галузей. В умовах розвитку економіки знань відбувається принципова зміна структури ресурсів, вагомості та значущості кожної складової частини як на рівні стратегічного розвитку, так і на рівні оперативного управління підприємством.

Традиційно роль нематеріальних активів розглядається в контексті управління промисловими підприємствами, у свою чергу, недооціненою залишається роль таких активів для підприємств аграрного сектора економіки. На сьогодні сільське господарство є однією з важливих галузей, яка займає значну питому вагу в українській економіці. Згідно з даними Державного комітету статистики України [8], в товарній структурі зовнішньої торгівлі в 2015 р. сільськогосподарська продукція склала майже 30% загального обсягу експорту. У свою чергу, майже 17% зайнятого населення належать до цього сектора економіки. Тому стабільне функціонування та сталий розвиток усіх типів підприємств [9, с. 157] та господарств аграрного сектора економіки має важливе економічне та соціальне значення. Сільське господарство є однією з найважливіших галузей матеріального виробництва, оскільки саме вона забезпечує ресурсами виробництво різних галузей національного господарства і є основним джерелом ресурсів для харчової промисловості. Від рівня насиченості ринку товарами сільськогосподар-

ської перероблення, їх ціни та якості залежить забезпечення населення харчовими продуктами. Тому визначення місця нематеріальних активів, зокрема інтелектуальних, в управлінні сільськогосподарським підприємством є актуальним та потребує детального розгляду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Проблемам розвитку підприємств присвячено дослідження значної кількості вітчизняних та закордонних учених-економістів, серед яких Р. Акофф, І. Ансофф, О. Тоффлер, Ю. Голикова, В. Пономаренко, С. Ілляшенко, Н. Куркін та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У більшості робіт вітчизняних та закордонних науковців стан підприємства співвідноситься з його фінансовим становищем і визначається через розрахунок показників фінансової стійкості, платоспроможності, ділової активності [5, с. 55], що, у свою чергу, є запорукою розвитку та основою потенційних змін. У монографії С. Ілляшенко, О. Прокопенко, Л. Мельник [6, с. 58] визначення фінансового становища спирається на показники, що описують капітал та являють собою сукупність матеріально-фінансових активів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однак сучасні тенденції розвитку економіки приводять до зростання ролі багатьох видів активів, частина з яких просто не зображені ні в одній з форм статистичної чи бухгалтерської звітності, але вони суттєво впливають на формування цінностей для споживачів, вартості ресурсів для акціонерів та на зміну вартості підприємства. Таким чином, виділяють такі види активів:

- технологічні – у вигляді патентів на власні технології, авторських прав, виробничих секретів, спеціальних ноу-хау тощо;
- стратегічні, що обмежують конкуренцію, створюючи певні додаткові бар'єри у вигляді ліцензій, природних монополій та інших переваг;
- репутаційні – торгова марка, назва підприємства, репутація його продукції, послуг, стосунки зі споживачами, постачальниками, суспільством і державою;
- людський ресурс зображає наявний кваліфікаційний рівень, рівень інтелектуального потенціалу, вміння, навички та здібності робітників до прийняття змін, адаптації до нових умов і вимог;
- організаційні – це організаційна культура, соціальні норми, цінності, які прийняті на підприємстві та сприяють формуванню лояльності співробітників [7, с. 325].

Розвиток економіки знань з усіма її складниками та основними характеристиками зумовлює вихід інформації на якісно новий рівень. Інформація стає не лише ресурсом, а й об'єктом, який потребує відповідного коректного обліку, управління, з метою максимально ефективного його використання та забезпечення умов його

надійного захисту та збереження. Особливості діяльності підприємств агропромислового комплексу, трансформація їх системи управління призводить до появи нових користувачів інформації, а також виникає потреба в інформаційних ресурсах різного характеру. Сьогодні зумовлює необхідність якісно нового підходу до розгляду таких економічних категорій, як інтелектуальні активи та інтелектуальний капітал. Крім того, актуальними постають питання щодо визначення їх місця та ролі в функціонуванні та розвитку сучасного аграрного підприємства.

Формування інтелектуального капіталу неможливо окремо від інших видів ресурсів. Узагальнюючи дослідження сучасних науковців, зазначимо, що більшість авторів у структурі інтелектуального капіталу виділяє організаційний, структурний, клієнтський та людський капітал.

В умовах розвитку економіки знань інформація набуває якісно нової сутності, вона стає одним із факторів виробництва, при цьому кожна господарська одиниця залежить від якості такої інформації. Невпинний розвиток науки та техніки висуває умови, за яких тільки ті суб'єкти господарювання, які володіють цінною інформацією, залишаються конкурентоспроможними на ринку. Зважаючи на основні економічні закони, зазначимо, що потреба в інформації збільшує попит на неї, що веде до росту її вартості та, відповідно, росту вимог до її захисту. Попит на цінну інформацію, у свою чергу, може задовольнятися як законними, так і протизаконними способами.

Відмінною рисою економіки знань є активне використання нематеріальних активів у процесі виробництва. Знання в цілому стають не лише запорукою розвитку суб'єктів господарювання, а й виступають джерелом економічного, соціального розвитку та зростання країн. Проте увага менеджменту вітчизняних підприємств до нематеріальних активів, складовою частиною яких є знання, залишається дуже низькою. Насамперед традиційні підходи до управління підприємством зумовило відсутність сформованого розуміння щодо необхідності управління всіма елементами нематеріальних активів та наявного інструментарію. Однією з причин цього є треднощі в розумінні сутності нематеріального активу як об'єкту обліку. На початковій стадії облікового процесу нематеріальних активів виникають питання у визначенні, ідентифікації, оцінці, класифікації об'єктів нематеріальних активів.

У розвинених країнах знання вийшли на позицію найбільш важливого виробничого активу. Особливість такої категорії, як знання, багатогранність їх визначення, оцінки, структурування, можливості їх переходу, управління тощо, – все це суттєво змінює уявлення про знання як економічний ресурс і вимагає фундаментальної переоцінки способів та інструмен-

тів не лише управління ресурсами організації, а й формування обліково-аналітичного забезпечення цього абсолютно авторизованого ресурсу.

В умовах «інформаційної економіки» інформація виступає базисом для створення нових знань і, відповідно, запорукою подальшого інноваційного розвитку. Якість управління інформацією залежить, по-перше, від якості самого інформаційного ресурсу, а по-друге, від рівня життєвих та професійних компетенцій працівників облікового та аналітичного сектора. На сільськогосподарському підприємстві основним інформаційним джерелом, як було зазначено раніше, є облікова інформація. Таким чином, адекватний підбір, обробка, подання інформації вимагає високого рівня професійних компетенцій відповідних фахівців і стає підґрунтям можливості ефективного інноваційного розвитку і функціонування підприємства в сучасних умовах.

Тому розглядати організацію обліково-аналітичного забезпечення лише з точки зору оптимальної організації облікових процесів та ефективної організації праці осіб, які безпосередньо та опосередковано пов'язані з виконанням облікових та аналітичних процедур на сільськогосподарському підприємстві, є помилковим та таким, що не дає можливості та нівелює системність розгляду проблеми. Крім того, сучасний рівень автоматизації та інформаційного забезпечення розширює можливості сільськогосподарських підприємств щодо впровадження повноти або частково автоматизованої системи ведення бухгалтерського обліку, що, у свою чергу, дає змогу значно скоротити перелік процедур щодо оптимізації ведення відповідних обліково-аналітичних операцій.

На відміну від інших галузей, сільське господарство має свою специфіку. Так, діяльність безпосередньо сільгоспвиробників пов'язана з високим рівнем ризику, особливо природнім: непередбачуваність погодних умов і, як правило, відсутністю можливостей коригування чи запобігання впливу таких факторів; структура ресурсів аграрних підприємств; обмеженість обігових коштів у виробників тощо.

При цьому, згідно з результатами проведеного нами дослідження діяльності підприємств агропромислового комплексу, можна зробити висновок, що здебільшого менеджмент таких підприємств нівелює наявність та значущість усіх видів активів та ресурсів. Увага приділяється винятково матеріально-фінансовим ресурсам. Таке становище є вкрай недопустимим у сучасних економічних умовах та потребує обов'язкового коригування. Ресурси нематеріального характеру важливі не лише для функціонування та розвитку промислових підприємств, все більшої значущості вони набувають для сільськогосподарських підприємств. Ефективна діяльність агропромислового сектора вимагає управління всіма видами активів.

Так, наприклад, неприпустимо недооцінювати важливість репутаційних активів сільгоспвиробника. Сукупність торгової марки, назви підприємства, репутації його продукції, зокрема, якість цієї продукції, є одним із визначальних конкурентних факторів саме для продукції рослинництва та тваринництва. Іншою складовою частиною репутаційних активів сільськогосподарських підприємств є репутація стосунків зі споживачами, постачальниками, суспільством і державою. Як було зазначено раніше, сільське господарство як сектор економіки має свою специфіку. Сезонність виконання робіт, жорстке регламентування строків певних видів робіт, їх послідовність та залежність від погодних умов – все це вимагає гнучкості стосунків з партнерами. Таким чином, значну роль відіграють партнерські взаємовідносини між контрагентами, можливості йти на певні домовленості. Саме репутація дає більш широкі можливості в досягненні оптимального результату. Згідно зі статистикою в товарній структурі зовнішньої торгівлі, в 2015 р. сільськогосподарська продукція становила майже 30% загального обсягу експорту. Вихід підприємств на міжнародний рівень, налагодження довготривалих партнерських відносин з іноземними компаніями неможливі без певної репутації, тобто без репутаційних активів.

Наявність у сільськогосподарських підприємств технологічних активів може бути вираженою у вигляді патентів на власні розробки, технології, виробничих секретів, авторських прав, спеціальних ноу-хау тощо. Наявність селекційних культур, дослідних посівних площ або стада – все це стає основою для створення технологічних активів, які здебільшого не мають формального втілення, тобто не виражені у вигляді патентів або прав. Але, по суті, особливості технологічного процесу, сівозміни тощо являють собою технологічний актив та сприяють підвищенню конкурентоспроможності компанії.

Стратегічні активи для сільськогосподарських підприємств можуть бути втілені у вигляді певних преференцій або додаткових бар'єрів, що обмежують конкуренцію, у вигляді додаткових ліцензій, природних монополій, прав використання, розпорядження природними ресурсами, угіддями, характеристика земельних ресурсів за їх плодючістю, регіональному розташуванню та інших переваг. Безперечно, кліматичні умови в місцях розташування сільськогосподарських площ для вирощування культур будуть відрізнятися для північних та південних областей, Прикарпаття та Закарпаття; вологість повітря, тривалість світового дня та кількість сонячних годин, середньодобова, середньомісячна, середньорічна температура повітря та ґрунтів, схильність до заморозків, структура ґрунтів тощо. Усе це впливає на ефективність вирощення культур, їх урожайність та якісні характеристики й відповідно на

результативність діяльності агропромислового підприємства. Це і є сукупність стратегічних активів, які неможливо виразити в сукупності матеріально-фінансових ресурсів, але вони впливають на конкурентоспроможність.

Традиційно склалося викривлене уявлення, про те, що в агропромисловому секторі економіки залучені низько кваліфіковані працівники, тобто людський ресурс має низький рівень. Безперечно, інтелектуальний потенціал країни сконцентровано у високотехнологічних галузях, однак стверджувати про відсутність людського ресурсу, інтелектуального капіталу в аграрному секторі в сучасних економічних умовах є некоректним. Такий ресурс залишається недооціненим та не враховується у процесі управління функціонуванням та розвитком сільськогосподарських підприємств. Поняття «інтелектуальний капітал» включає наявний кваліфікаційний рівень усіх категорій працівників, їх вміння, навички й здібності до самовдосконалення. Для аграрних компаній це стосується не лише адміністративно-управлінського складу, а й важливим є особисті характеристики фахівців специфічного профілю, таких як агрономи, селекціонери тощо. Саме вони, як носії специфічних, унікальних знань можуть суттєво впливати як на структуру інтелектуального капіталу та його вартість, так і на ефективність діяльності та розвитку підприємства в цілому.

При цьому сутнісне наповнення поняття інтелектуального капіталу також включає в себе готовність та здібності робітників усіх складників до прийняття змін, адаптації до нових умов і вимог функціонування. Особливо актуальною вона є для підприємств агропромислового комплексу в розрізі складової частини, яка забезпечує їх діяльність, а саме обліково-аналітичне забезпечення. Реалії сьогодення ставлять високі вимоги до рівня інтелектуального потенціалу аграріїв. У законодавчому просторі відбуваються значні зміни, які потребують кардинально нового підходу до системи обліково-аналітичного забезпечення діяльності сільгоспвиробників, а отже, вимагають відповідно високого рівня кваліфікації працівників. Усе це, також, є складовими частинами інтелектуального капіталу. Так, наприкінці грудня 2015 р. було ухвалено Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 р.» [10], який разом з ускладненням процедур оподаткування сільгоспвиробників приводить до збільшення диспропорцій між підприємствами галузі. Більшою мірою впроваджені законодавчі зміни вплинуть на виробників сільгосппродукції, які займаються безпосередньо виробництвом продуктів рослинництва та тваринництва, та приведуть до ще більшого зменшення обігових коштів.

Податкові нововведення передбачають часткову сплату ПДВ в бюджет. Причому частка

податку, яка підлягає сплаті, визначається залежно від категорії операції. Усі операції поділено на три групи:

- із зерновими та технічними культурами;
- із продукцією тваринництва;
- з іншою сільськогосподарською продукцією.

Для першої групи сплаті в бюджет підлягає 85% суми ПДВ, для другої групи – 20%, а для третьої групи – 50%. Якщо підприємство проводить операції з різних груп, тобто займається рослинництвом та тваринництвом, то сплата ПДВ проводиться за зазначеними відсотками пропорційно частки кожної з груп операцій. Такі нововведення призводять до значного ускладнення ведення облікових процедур, крім того виникає об'єктивна необхідність ведення окремого податкового обліку за ПДВ та його електронного адміністрування.

Зазначені нововведення значно ускладнюють роботу облікового персоналу, потребують впровадження вагомих змін в організацію обліку особливо для тих підприємств, які одночасно займаються рослинництвом та тваринництвом. Це, у свою чергу, суперечить задекларованим спрощенням облікових процедур та об'єднанням податкового й бухгалтерського обліку.

У розвнених країнах аграрна галузь має певну державну підтримку для функціонування та розвитку. В Україні підтримка сільськогосподарських підприємств має непрямий характер. Механізм такої підтримки передбачає певні податкові важелі, пільги, особливі умови, тобто опосередкований вплив на обігові ресурси підприємств, без прямих державних асигнувань, дотацій, компенсацій тощо. З 1998 р. в Україні було запроваджено спеціальний режим пільгового оподаткування податком на додану вартість для підприємств сільського господарства, який потім так і залишився в контексті Податкового кодексу України [11] у ст. 209. Спеціальний режим передбачав, що сума нарахованого ПДВ не сплачується до державного бюджету, а повністю залишається в розпорядженні сільгосппідприємства. Зазначимо, що такий крок дав аграріям змогу акумулювати кошти для розвитку та надав певного імпульсу для розвитку галузі. Однак запроваджені податкові зміни привели до зворотного ефекту. Норми ухваленого Закону приводять до нівелювання державної підтримки виробників сільськогосподарської продукції, до погіршення умов їх роботи, зменшення податкових пільг, зростання податкового навантаження, ускладнення облікових процедур та адміністрування податків для найбільш незахищеної групи підприємств. Що, у свою чергу, приведе до скорочення обсягу обігових коштів, прибутків і може зумовити скорочення обсягів діяльності чи банкрутство безпосередньо виробників сільськогосподарської продукції. Вони майже повністю лишаються державної підтримки, втрачають пільги. Тому необхідно впровадити відповідні

зміни, активізувати процеси розвитку. Відповідно, управління всіма структурними елементами капіталу, в тому числі інтелектуальним капіталом.

Серед усіх підприємств сільськогосподарського сектора економіки можна виділити кілька груп підприємств та господарств за основними напрямками діяльності, їх цільовою спрямованістю.

1. Господарства різних форм власності, які займаються безпосередньо вирощенням продукції тваринництва та рослинництва. Саме ці підприємства знаходяться в найбільш дискримінаційних умовах, вони максимально залежать від сезонних факторів, несуть ризики природного характеру, водночас вони обмежені в обігових коштах. Усі активи таких аграріїв здебільшого сконцентровано у виробничому циклі. Спостерігається потреба в сучасних сховищах для довгострокового збереження продукції та подальшого її перероблення.

2. Підприємства-посередники, які також можуть мати частку посівних площ, але їх основний напрям діяльності спрямований на закупку сировини з подальшим її зберіганням чи обробкою. Такі підприємства мають розвинену логістику та широку мережу дилерських представників.

3. Великі компанії, концерни, трейдери, які здебільшого займаються логістикою та експортом продукції. Такі компанії мають неформальну монополію на портові термінали, транспортування, відповідну інфраструктуру для експорту продукції сільгоспвиробництва, її збереження, а також виробництво продуктів переробки. За результатами роботи у 2015 р. української аграрною конфедерацією було складено рейтинг підприємств, які отримали відшкодування коштів із державного бюджету за ПДВ [13]. Аналіз інформації щодо діяльності компаній, розмір відшкодування ПДВ для яких становив понад 500 млн грн кожній, показав, що безпосереднє виробництво, а саме вирощення продукції рослинництва чи тваринництва, не є їх основним видом діяльності, а здебільшого зовсім відсутня така діяльність. Тобто відшкодування ПДВ переважно отримують експортери компанії-монополісти.

Результати аналізу діяльності підприємств сільськогосподарського сектора економіки та груп цих підприємств показав їх значну диференціацію за рівнем фінансового стану, можливостями, потенціалом розвитку для підприємств різних груп, а це природно гальмує темпи розвитку галузі в цілому. Диспропорції в обсягах обігових коштів, в продажних цінах [14, с. 130] на внутрішньому та зовнішньому ринках для виробників та експортерів, в обсягах державної підтримки у формі відшкодування та її відсутності – все це приводить до різних можливостей інвестицій, розвитку та функціонування підприємств галузі. Відповідно штучне, монопольне заниження закупних цін на продукцію

сільгоспвиробників приводить до загострення таких диспропорцій.

Норми ухваленого Закону знищують державну підтримку виробників сільськогосподарської продукції, вони повністю втрачають пільги, трейдери-монополісти, які фактично не мають відношення до процесу виробництва, які не несуть такої сукупності ризиків різного характеру, фактично займаються лише експортом та логістикою, отримують відшкодування ПДВ з державного бюджету України в повному обсязі.

Впроваджені законодавчі зміни в розрізі змін спеціального режиму оподаткування з ПДВ для аграріїв, які б мали бути спрямовані на збалансування бюджетних надходжень у 2016 р., потребують негайного перегляду та коригування, оскільки надалі це може привести до банкрутства вітчизняних виробників та руйнуванню галузі в цілому.

Наявність у галузі сільського господарства зазначених трьох груп підприємств, компанії приводить до постійного збільшення дисбалансу системи. З одного боку, відокремлене функціонування безпосередніх виробників продукції, значна кількість малих, приватних господарств з вирощення сільгосппродукції або виробництва продукції тваринництва формує між ними високий рівень конкуренції. Що, у свою чергу, є активним стимулом до розвитку, впровадженню інновацій, пошуку альтернатив, тощо. Все це сприяє активному розвитку ринку та його інституцій. Активізація процесів розвитку для сільськогосподарських підприємств усіх груп водночас є стимулом для покращення якості інтелектуального капіталу такого підприємства, а також є результатом та свого роду «продуктом» відповідного інтелектуального капіталу в аграрному секторі. З іншого боку, функціонування декількох великих компаній, зі значним капіталом та значними структурними активами у вигляді наявності ліцензійних бар'єрів, фактичного монопольного положення щодо доступу до логістичних центрів, найбільших ангарів, сховищ тощо. Фактично монопольне положення щодо доступу до основних логістичних центрів – експортної відправки, портових центрів. Це, у свою чергу, створює фактичну монополію на експортні контракти. Безперечно, таке становище вимагає негайного державного регулювання та коригування системи менеджменту агропромислових підприємств.

Однак наявність зазначених диспропорцій не виключає необхідність управління інтелектуальним капіталом, а навпаки, повинна стимулювати його розвиток та зростання ефективності його використання. На сьогодні велика кількість сільськогосподарських підприємств України використовують старі підходи до управління діяльністю та розвитком. Тому важливими є питання щодо використання сучасних тенденцій економічного розвитку,

управління всіма видами ресурсів, капіталу, місця компетенцій та рівня компетентності в управлінні сучасними сільськогосподарським підприємством. Якщо менеджмент підприємства спроможний ефективно реалізовувати зазначені складники в системі управління агропромисловим підприємством, відповідно це буде основою його ефективного функціонування та розвитку.

Висновки. Вимоги до сучасного менеджменту роблять акцент саме на унікальності, це стає підґрунтям їх тісного зв'язку. Водночас сучасні економічні умови вимагають формування адекватного людського ресурсу, з відповідним рівнем інтелектуального потенціалу. Недостатня компетентність управлінців або виконавців управлінських рішень приводить до невідповідності в досягненні цілей, що, у свою чергу, стримує процеси розвитку та приводить до порушень у роботі системи менеджменту в цілому. Сучасна система менеджменту не лише для промислових підприємств, а й для сільськогосподарських компаній вимагає високого рівня компетентності на всіх етапах управління. Таким чином, тенденції розвитку сучасної економіки вимагають перегляду підходів до управління підприємством, акцентування не лише на людських ресурсах, а й на інтелектуальних ресурсах та інтелектуальному капіталі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Асланов Д. Гуманистические аспекты экономического развития / Д. Асланов, М. Голубова // Управление экономическими системами : электронный научный журнал. – 2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uecs.ru/makroekonomika/item/2641-2013-12-20-07-09-07>.
2. Пономаренко В. Проблемы подготовки компетентных экономистов и менеджеров в Украине : [монография] / В. Пономаренко. – Х. : ИНЖЭК, 2012. – 352 с/
3. Афанасьев Н. Управление развитием предприятия : [монография] / Н. Афанасьев, В. Рогожин, В. Рудыка. – Х. : ИНЖЭК, 2003. – 184 с.
4. Куркин Н. Управление экономической безопасностью развития предприятия : [монография] / Н. Куркин. – Днепропетровск : АРТ-ПРЕСС, 2004. – 452 с.
5. Ковалев В. Финансовый анализ: методы и процедуры / В. Ковалев. – М. : Финансы и статистика, 2005. – 559 с.
6. Ілляшенко С. Проблеми управління інноваційним розвитком підприємства у транзитивній економіці : [монография] / С. Ілляшенко, О. Прокопенко, Л. Мельник. – Суми : Університетська книга, 2005. – 582 с.
7. Клевлин А. Организация органичного производства (теория и практика) : [учеб. пособие] / А. Клевлин, Н. Моисеев. – М. : Омега-Л, 2003. – 360 с.
8. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>.
9. Власенко Ю. Удосконалення організаційних форм сільськогосподарських підприємств і видів їх діяльності / Ю. Власенко // Бізнес Інформ. – 2015. – № 4. – С. 156–161.
10. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році» Закон України від 24 грудня 2015 р. № 909-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/909-19>.
11. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
12. Про особливості сплати ПДВ платниками – сільськогосподарськими підприємствами у 2016 р. : лист ДФС України від 27 січня 2016 р. № 2533/7/99-99-19-03-01-17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sta-sumy.gov.ua/podatki-ta-zbori/zagalnoderjavni-podatki/podatok-na-dodanu-vartist/listi-dps/233742.html>.
13. Дідух М. УАК: топ 10 агропідприємств по відшкодуванню ПДВ / М. Дідух [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://agroconf.org/content/uak-top-10-agropidpriemstvo-vidshkoduvannu-pdv>.
14. Бондаревська К. Проблема цінового диспаритету та шляхи її вирішення в галузі АПК / К. Бондаревська // Бізнес Інформ. – 2014. – № 8. – С. 129–133.